

ALOJZ JEMBRIH (Zavod za jezik IFF, Zagreb)

JEZIK ANTUNA VRAMCA U KONTEKSTU DIJALEKATA I TRADICIJE*

Vramčeva djela (Kronika 1578, Postilla 1586) zacijelo su vrlo bogato vrelo za lingvistička istraživanja, pa tako i za povijesnu dijalektologiju hrvatskog ili srpskog jezika druge polovine XVI. stoljeća.

Polazeći od motiviranosti zbog koje piše na narodnom kajkavskom jeziku (»materinim slovom i govorenjem«) i najnovijeg utvrđivanja njegova podrijetla: istočne Štajerske — Ormoža, a ne nekadašnjeg Vrbovca kraj Samobora, kako je to hipotetički tvrdio Vj. Klaić (1908), velik broj jezičnih osobina slovenskog jezika postaje prirodna zbilja u njegovim djelima, koju valja uzeti u obzir u sinkronijskom i dijakronijskom prikazu Vramčeva idioma.

Pri sastavljanju svojih djela Vramec je vođen srednjovjekovnom tradicijom kompilacije, jer je »zbio i skratio već od prije poznate noćne radove najstarijih i najozbiljnijih povjesničara«, radeći na Kronici, a homilije preuzeo »iz različitih knjiga svetih otaca« radeći na Postilli. Sve je to sročio »ne kakvim teškim i nejasnim stilom, nego u stilu svima pristupačnu i prilagođenu čitateljima«. Nastavio je, dakle, tradiciju hrvatskih glagoljaša, koji su težili da ono što žele reći bude izrečeno točno, jasno i živo.

UVOD

1. Unatoč nedostatnim podacima o Antunu Vramcu (1538—1587), o kojem »življenje se nam nije popisalo«, slovenski slavist i povjesničar književnosti Anton Raič (1845—1888) latio se g. 1879. sinkronijskog prikaza jezika Vramčeve *Kronike* (1578), prije svega zato što »Vramčev jezik je tako krepek kakor jezik Habdeličev, ki je sto let kesnjeje pisal«.¹

* Referat pročitan na Devetom kongresu jugoslavenskih slavista, Bled od 17. do 21. listopada 1979; v. Povzetki referatov za IX. Kongres zveze slavističnih društva Jugoslavije, Ljubljana 1979, 58.

¹ Anton Raič, *Jezik Vramčeve Kronike*, rukopis u Narodnoj in univerzitetnoj knjižnici u Ljubljani, sign. Ms. 811, št. 2. Raič je namjeravao taj rad

Vatroslav Jagić (1838—1923) već je g. 1866. upozorio na arhaičnost jezika Vramčevih Postila (1586) »kao što su znameniti primjeri dvojine u deklinaciji i konjugaciji i u glasovnom ustrojstvu«.² Vjekoslav Klaić (1849—1928) objavio je g. 1908. prvo cjelovito biografsko djelo o A. Vramcu, primjerice o njegovoj zreloj dobi (1565—1587).³ Nikola Radojčić (1882—1964) tiskao je raspravu »O izvorima Vramčeve Kronike« g. 1928.⁴ Zvonimir Junković g. 1967. piše opširnu raspravu: »Jezik Antuna Vramca. Dijakronijska rasprava iz kajkavske dijalektologije«⁵, a Josip Turčinović g. 1970. habilitacijski rad: »Teologija Antuna Vramca«⁶. Od g. 1973. do 1976. radio sam na disertaciji: »Antun Vramec in seiner Zeit«⁷. Spominjem samo neke radove o Vramcu koji u slavistici zaslužuju veću znanstvenu pozornost.

Klaić je u spomenutoj biografskoj raspravi o A. Vramcu donio mnogo arhivskih i kritički obrađenih podataka, od kojih su neki i danas vrijedan izvor informacija o tome zaslužnom hrvatskom piscu iz druge polovice 16. stoljeća. Ipak su u Klaića ostale nejasne godine Vramčeva djetinjstva i mladenaštva te njegova školovanja prije g. 1565.⁸

Klaić napominje kako o podrijetlu A. Vramca, o njegovoj porodici i roditeljima nije »baš ništa« pronašao.⁹a »Pače i samo ime *Vramec* posve je neobično u Hrvatskoj, a i kod Slovenaca u Štajerskoj i Kranjskoj«, te ističe kako nije mogao otkriti »Gdje je Antun Vramec mladost svoju proveo i koje je škole izučio«.⁹ No svakako je negdje dobio solidne temelje iz filozofskih i teoloških predmeta, jer na osnovi temeljnog poznavanja tih disciplina doktorira g. 1567. iz humanističkih znanosti, teologije i filozofije, pa je to i u svojoj Kronici [1578] pod godinom 1567. izričito naglasio: »Ovo vreme ja jesem v Rime doktorem postal«.¹⁰

objaviti u Letopisu Matice slovenske za godinu 1880. Međutim do toga nije došlo, jer *Matica solle nicht rein wissenschaftliche Aufsätze veröffentlichen*, kako je to sâm Raič pisao F. Miklošiću 29. veljače 1880. u Beč. Za Habelića usp. Josip Vončina, Habelićev stav prema jeziku, Analize starih hrvatskih pisaca, Čakavski sabor, Split 1977, 183—188.

² V. Jagić, Štampana hrvatska knjiga XVI vieka, kojoj se je iznova u trag ušlo, Književnik III, Zagreb 1866, 306—309.

³ Vj. Klaić, Antonii Vramecz: Kronika, Monumenta spectantia historiam slavorum meridionalium, XXXI, Scriptorum, Vol. V, JAZU, Zagreb 1908, I—LII.

⁴ N. Radojčić, O izvorima Vramčeve Kronike (1578), Rad JAZU, knj. 235, 26—49.

⁵ Z. Junković, Jezik Antuna Vramca i podrijetlo kajkavskog dijalekta, Rad JAZU, knj. 363, Zagreb 1972 (disertacija napisana g. 1967).

⁶ Habilitacijska radnja nalazi se u arhivu Teološkog fakulteta u Zagrebu.

⁷ Alojz Jembrih, Antun Vramec in seiner Zeit, disertacija u rukopisu, Wien 1977, I—IV + 1—294, objavljena pod naslovom Antun Vramec i njegovo djelo, Čakovec 1981.

⁸ Klaić je Vramčev curriculum vitae počeo uglavnom s godinom 1565. kada je u Rimu bio izabran za kapelana u zavodu sv. Jeronima.

⁹a Klaić, nav. djelo, VII.

⁹ Isto.

¹⁰ Na tu činjenicu prvi je upozorio V. Jagić u nav. djelu; usp. također Djela Vatroslava Jagića IV, članci iz »Književnika« III (1866), priredio dr. Slavko Ježić, JAZU, Zagreb 1953, 144.

Kad govorimo o solidnim temeljima iz spomenutih predmeta, iz kojih je Vramec »doktorem postal«, onda svakako imamo na umu vrijeme njegova školovanja prije g. 1565. u Rimu, gdje je bio izabran za kapelana u Zavodu sv. Jeronima.¹¹

2. Najnovija istraživanja koja sam obavio u navedenom razdoblju u Beču pokazuju da je Vramec solidne temelje filozofskih, teoloških i pravnih znanosti dobio na srednjovjekovno konstituiranom humanističkom Bečkom sveučilištu u 16. stoljeću.¹²

Radeći na disertaciji *Antun Vramec in seiner Zeit*, g. 1973, pronašao sam u maticama spomenutog Sveučilišta izvorni podatak koji rječito govori da je Antun Vramec g. 1558, 19. travnja jedanaesti po redu upisan u ljetni semestar za vrijeme rektora Georga Edera (1515—1587) na isto Sveučilište na kojem je ostao sve do g. 1561/62. Imatrikulacija glasi:

»*Antonius Wzamet, [!] Fridauien(sis), Styryus, 1 sol. den.*«¹³

Na osnovi tih podataka otkriva se novo poglavlje Vramčeva života, koje govori o njegovoj mladosti, školovanju i mjestu njegova rođenja.¹⁴

Iz navođenja akademske titule koju je postigao u Rimu (v. Kroniku) možemo zaključiti da je Vramec pridavao važnost onim studijima koji su značili vrhunac njegovoj izobrazbi. Takvu činjenicu potvrđuje i jedan drugi podatak. G. 1559, osam godina prije svoje promocije, Vramec je za studija u Beču, služeći se priručnom literaturom, zapisao u jednoj inkunabuli distih ovoga sadržaja:

»*Stjria me genuit nutruit sacra Vienna
Mortales docui sacra tenere iura.*

*Antonius Vramez
1.5.5.9*«¹⁵

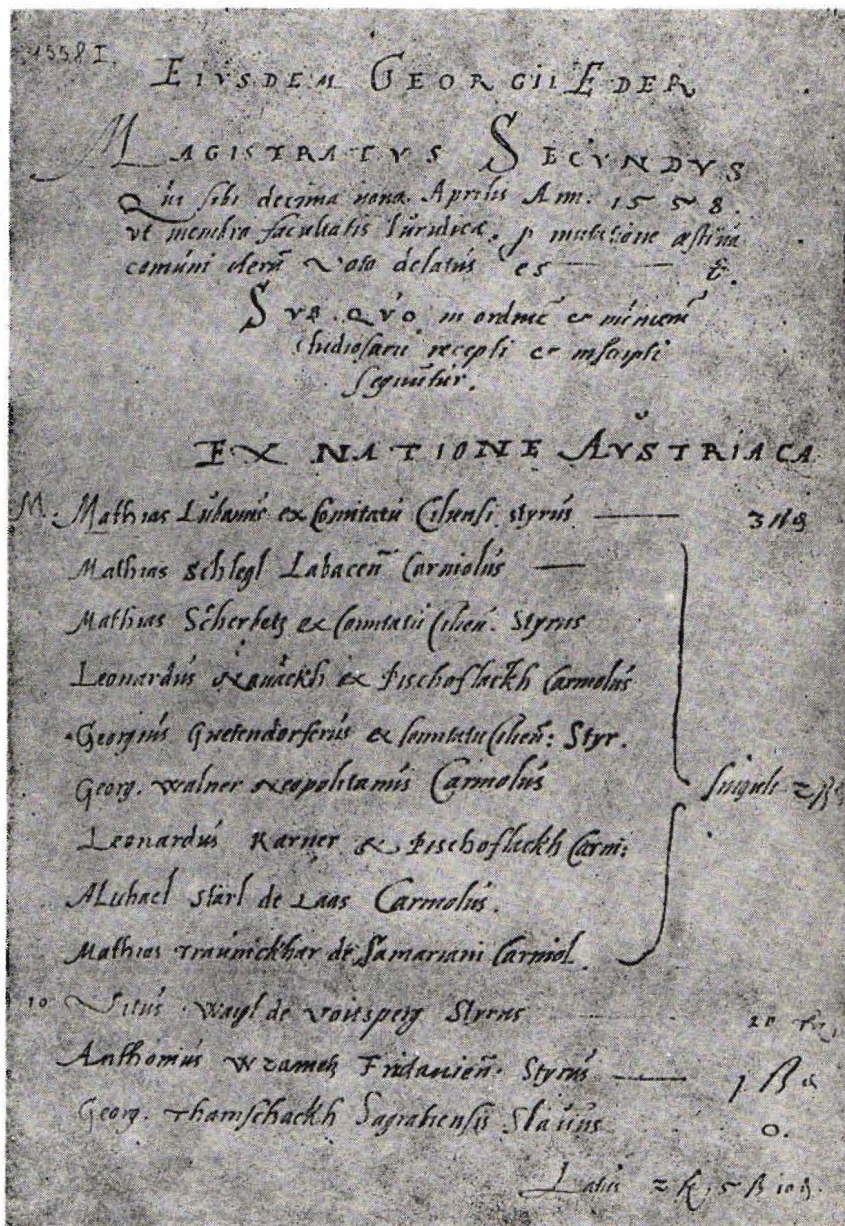
¹¹ Usp. Klaić, nav. djelo, VII—VIII; O dužnosti kapelana u zavodu sv. Jeronima u Rimu v. L. Jelić, bilj. 45 ovdje.

¹² V. Jembrih, nav. djelo; usp. i članak: Gdje je rođen Antun Vramec?, *Bereiche der Slavistik, Festschrift zu Ehren von Univ. Prof. Dr. Josip Hamm*, ÖAW, Wien 1975, 123—132; isti, *Auf der Spuren von Antonius Vramec in Wien, Ein Beitrag zur kroatisch-kajkavischen Literaturgeschichte, Österreichische Osthefte 4*, Wien 1978, 459—471; Izvori i pretpostavke o Antunu Vramcu, *Slavistična revija 1*, Ljubljana 1980, 79—95.

¹³ V. faksimil ovdje kao i originalne matice Bečkog sveučilišta za godinu 1518/II—1579/I, svez. 4, fol. 113^r u arhivu Bečkog sveučilišta.

¹⁴ Na temelju podataka koje je Vj. Klaić imao pri ruci do g. 1908, hipotetički je odredio nekadašnji Vrbovec, selo na jugu Save zapadno od Podsuseda (Samoborska župa) kao mjesto Vramčeva rođenja. Usp. Klaić, nav. djelo, V—VI i XXX.

¹⁵ V. faksimil ovdje; usp. još Olga Šojat, *Antun Vramec, Hrvatski kajkavski pisci — druga polovina 16. stoljeća, Pet stoljeća hrvatske književno-*

Stranica 113 matrikule Bečkog sveučilišta u koju je Antun Vramec upisan 19. travnja 1558. (Danas u arhivu istog Sveučilišta, svaz. IV)

U prijevodu:

»Štajerska me rodila, sveti Beč odgojio,
Smrtnike sam poučavao da se drže svetih zakona.

Antonije Vramec
1.5.5.9.«

Iz navedenih izvornih podataka, imatrikulacije i distiha Antuna Vramca, jasno izlazi da njegovo podrijetlo treba tražiti ne u Klaićevu Vrbovcu »na jugu Save zapadno od Podsuseda«¹⁶ ili »među doseljenicima u sutlanskom kraju«¹⁷, nego u istočnoj Štajerskoj, Ormožu, na što nas upućuje riječ »Fridauiensis« iz sveučilišnih matica u Beču, što je latinski etnik za Ormožanin, jer Fridau po Fridriku Ptujskom¹⁸, u to je vrijeme bilo ime za današnji Ormož.

Možda bi netko posumnjao u Vramčevo prezime koje je u spomenutim maticama nešto drukčije zabilježeno, naime, »Wzametzc«.

Budući da pismo kojim je ispisan list 113^v u matičnoj knjizi upisanih studenata pripada tipu pisma humanistike, prokurator koji je tada upisivao napisao je iza W drugi tip slova r, dakle z. Pri upisivanju studenata valja uzeti u obzir običaj izgovaranja imena i prezimena koje je prokurator upisivao.¹⁹ Otuda zapravo potječu mnoga iskrivljena prezimena u maticama. Stoga sam uvjeren da zapis »Wzametzc« treba čitati samo kao Vramec, jer se je već iduće godine [1559] u inkunabuli sâm Vramec točno potpisao. Prema tome, Klaićeva sumnja: »Nije li se zaista isprva zvao Vranić, pa se je tek kasnije iz nepoznatih nam razloga stao pisati Vramec (Vramecz)?«²⁰, otpada.

3. Ako kažemo da su u Vramčevu pisanu idiomu mnogi društveni, prostorni i tradicionalni činitelji igrali važnu ulogu u rješenju koje je odabrao pri pisanju svojih djela (Kronike i Postile), onda je već na-

sti, knj. 15/I, Matica hrvatska, Zora, Zagreb 1977, 115, bilj. 3. Prof. dr. J. Hamm prvi mi je svratio pažnju na faksimil Vramčeva autografa, na čemu mu i ovom prilikom izričem hvalu. Usp. još bilj. 27, 57 i 39 u navedenim radovima u bilj. 12 ovdje.

¹⁶ Klaić, nav. djelo, VI.

¹⁷ Stjepan Krivošić kaže slijedeće: »Steta da dolazak franjevaca u Mariju Goricu ne spominje Antun Vramec čija je 'Kronika vezda znovič spravlenu' izdana 1578. Vramec je naime poznavao događaje iz neposredne bližine, jer se najvjerojatnije rodio među doseljenicima u sutlanskom kraju«. V. Stj. Krivošić, Porijeklo sutlanskih ikavaca, Republika 7/8, Zagreb 1979, 761, bilj. 12. v. isti: Vramec—Ratkaj—Krcelić, Republika 5, Zagreb 1974, 475—484.

¹⁸ O povijesti grada Ormoža v. zbornik »Ormož skozi stoletja«, Maribor 1973, 50—133, 146.

¹⁹ »Der Scholar erschien vor dem Prokurator und nannte seine Name; der Procurator oder ein Schreiber, sehr selten der Scholar selbst, trugen ihn in der betreffende Matrikel ein«. Usp. Karl Schrauf, Die Matrikel der ungarischen Nation an der Wiener Universität, Wien 1902, 29.

²⁰ V. Klaić, nav. djelo, VII, bilj. 1.

slovom ovog referata opravdana namjera kojom želim istaći neke relevantne momente za sinkronijski pa i dijakronijski prikaz Vramčeva jezika.

Prihvatimo li konstataciju Branka Vodnika da je Vramec prvi hrvatski povjesničar koji se služio narodnim jezikom i da su njegove Postile najveće književno djelo na kajkavskom narječju 16. stoljeća,²¹ onda smatram da istraživanje Vramčeva jezika ni danas nije suvišan posao.

Govoriti o jeziku Antuna Vramca u kontekstu dijalekata i tradicije znači upustiti se u traganje za odgovorom na nekoliko pitanja. U kojoj epohi piše A. Vramec? Za koju sredinu piše? Na kojem prostoru? Koji je cilj njegova pisanja? Kojim i kakvim jezikom piše?

Pokušat ću dati jedan opći odgovor na svih pet pitanja, jer podrobna istraživanja zahtijevaju mnogo više napisanih stranica, što međutim za ovu priliku nije bila svrha.

Obično se u povijesti naše književnosti smatra da je reformacija potakla Vramca na pisanje spomenutih djela na narodnom jeziku, a njega su uvrštavali među pripadnike Lutherove doktrine.²² Prvu pretpostavku mogli bismo uvjetno prihvatiti, ako imamo pred očima dio zaključaka Zagrebačke sinode održane 8. ožujka g. 1574, koju je sazvao tadašnji biskup Juraj Drašković (1525—1587), a prisustvovao joj je i sâm Antun Vramec.²³

U središtu sinodskih raspravljanja bio je Mihajlo Bučić i njegovo djelo »*Contra realem praesentiam Corporis Christi in Eucharistiae sacramento*«²⁴. Hipotetički se uzima da je to djelo bilo napisano hrvatskim jezikom kajkavske osnovice. Indicije za takvu pretpostavku izlaze iz sinodskih zaključaka.

Budući da je M. Bučić u navedenoj knjizi svoje teze temeljio na svjedočanstvima crkvenih otaca, Sinoda je zaključila da se njegove teze opovrgnu također autoritetom crkvenih otaca²⁵ te da se prevedu na narodni jezik i tiskaju: »placuit Sanctae Synodo, vel saltem aliquam partem ejusmodi veterum Patrum, sententiarum ac testimoniorum in medium adducere, et lingua Slavica interpretari; ut ex Buchiana [!] palam fiant, et illi qui copiam librorum non habent, aut Graece et Latine periti non esset, veterum sanctorum patrum de hoc venerabili sacramento sententiam intelligant«²⁶.

²¹ V. B. Vodnik, Anton Vramec, *Povijest hrvatske književnosti I*, Zagreb 1913, 207—210.

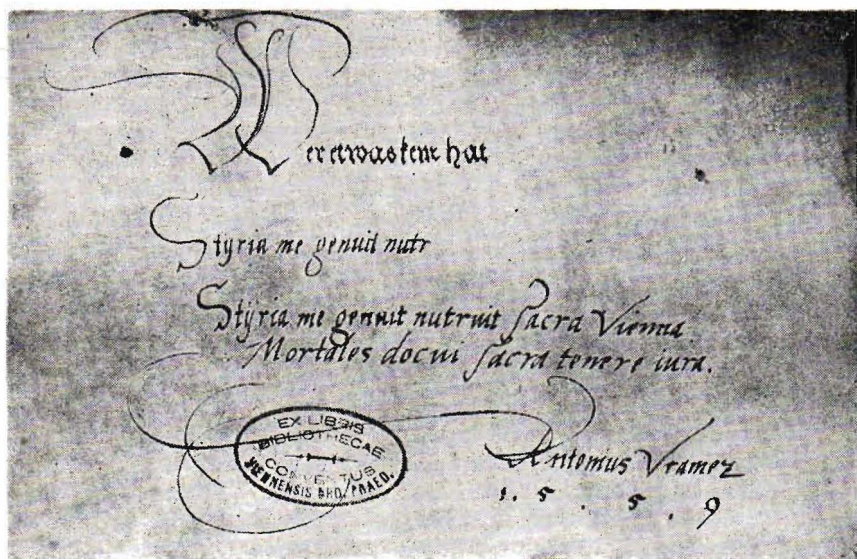
²² V. Antun Vramec i protestantizam u mojoj knjizi: Antun Vramec i njegovo djelo, Čakovec 1981, 70—83.

²³ V. Klaić, nav. djelo, XI, bilj. 2; O sinodama za vrijeme biskupa Jurja Draškovića. V. J. Barlè, *Naše diecezanske sinode*, Zagreb 1913, 13—16.

²⁴ Nijedno se Bučićovo djelo do danas nije sačuvalo. O tiskanju Bučićevih djela usp. Zv. Bartolić, *Sjevernohrvatske teme*, Čakovec 1980, 9 i d.

²⁵ Poznato je naime da su crkveni oci bili jedini i pravi izvor za suzbijanje krivovjerja. Usp. H. Voigt, *Die Lehre des hl. Athanasius von Alexandrien*, Bremen 1861.

²⁶ Citirano prema László Hadrovics, *Verschollene kajkavisch-protestantische Druckwerke*, Wiener Slawistisches Jahrbuch XXI, Wien 1975, 73; v. još, Klaić, nav. djelo, XII, bilj. 2.

Autograf (distih) Antuna Vramca iz g. 1559. u inkunabuli »S. Athanasii Commentarii in Epistolas Pauli Apostoli« (Atanasije Aleksandrijski), Roma M.CCCCLXXVII (Danas u knjižnici dominikanaca u Beču, sig. N III 16.90)

Kad bi navedeno sporno Bučićevo djelo bilo napisano latinski, očekivali bismo od Sinode odredbu opovrgnuća pisanu također latinskim jezikom. Međutim, ona zahtijeva da se to učini na »lingua slavica«. Otuda zapravo mišljenje da je Bučić svoje djelo napisao narodnim jezikom.²⁷

Danas možemo pretpostaviti da je biskup Juraj Drašković već tada (1574) A. Vramcu kao vrlo učenu čovjeku svoga vremena povjerio ne da piše teološke traktate, već knjige u kojima će biti sadržana teologija pristupačna širem krugu, napisana narodnim jezikom i namijenjena onima »ki nisu naučeni knjige latinske aliti dijačke i grčke čtati«, što je kasnije Vramčev prijatelj i biskup zagrebački Petar Herešinec vrlo rado prihvatio i pomogao mu pri izdanju Postile kako se to vidi iz njezina latinskog predgovora.

4. Govoriti danas o Vramčevim djelima iz bilo kojeg aspekta znači prije svega biti svjestan činjenice da među rijetke knjige u našim bibliotekama spada upravo »Kronika vezda znovič spravljena kratka slovenskim jezikom po D(oktoru) Antolu pope Vramcze Kanovniku zagre-

²⁷ Usp. R. Strohal, Narječje M. Bučića, Nastavni vjesnik XXXV, Zagreb 1927, 57—59.

bečkom, Štampane v Lublane po Ivane Manline, leto M. D. LXXVIII²⁸ i »Postilla na vse leto po nedelne dni vezda znovič spravlena slovenskim jezikom po Antolu Vramce S(vetoga) P(isma) doktore i cirkve varaždinske P(lebanuše), Štampano v slobodnom kraljevom varašu Varaždine, M. D. LXXXVI²⁹ i »Postilla vezda znovič spravlena slovenskim jezikom po godovne dni, na vse leto[...]»²⁹

Kad je A. Vramec pisao svoj ljetopis (Kroniku) u želji da ga i objavi, bio je svjestan neprilika koje će ga snaći kad djelo objavi. U latinskom predgovoru ne ustručava se otvoreno reći: »[...] I neće nedostajati, ako se ne varam, većega broja onih kojima je običaj sve prikazati s gore strane, koji ne samo da se nikako ne dive ovoj našoj uredbi (osobito u ovom našem ilirskom jeziku, a nisam vidio da je što takva prije na njemu objelodanjeno), nego dapače radije kude, napadaju i osuđuju [...]»³⁰

U Kronici posvećenju »*ordinibus regni Sclavoniae*« Vramec nije imao namjeru iznositi nepoznate stvari ili kako sâm kaže: »Ništa ne mogu reći [...] što ne bi kako onaj veli, bilo rečeno [...], ipak sam mislio da ću izraditi dobro djelo, ako bih sažeo i skratio već od prije poznate noćne radove najstarijih i najozbiljnijih povjesničara što je na široko raspršeno, sadržano u mnogim svescima, pa skraćene ilirskim jezikom (*illyrica lingua*) [...] sveo na jedan kratki izvod [...]»³¹ Unatoč onima koji će knjigu odbacivati zato što je napisana »*hac illyrica lingua*«³², Vramec zna da će ona biti ipak mladeži ugodna, korisna starijima, draga štovateljima književnosti, a jakima i svima koji se spremaju na upravu državom upravo nužna. Stoga je njegov posao i znanstvene naravi (Et enim hoch studium), jer uči o spominjanjima starine i jer sadržava spomene na mjesta i uspomenu na vremena i sva junačka djela.^{32a}

²⁸ Do danas su se sačuvala samo dva primjerka, jedan u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu, a jedan u Narodnoj in univerzitetnoj knjižnici u Ljubljani. O toj rijetkoj knjizi pisali su: I. Kukuljević, Bibliografija Hrvatska, Zagreb 1860, 178. Pavao von Radics, Über des Anton Vramecz »Chronika vezda«, Laibach bei Joh. Manlius 1578..., Mittheilungen des historischen Vereins für Krain XVI, 1986, 88; N. Radojčić, nav. djelo; Klaić, nav. djelo; A. Jembrih, »Za stara i nova besmrtna dobroćinstva«, »OKO«, VI, br. 170, Zagreb 1978, 17; isti, O Antunu Vramcu uz 400-obljetnicu njegove Kronike (1578), KAJ III, Zagreb 1978, 89—91; A. Jembrih, O Antunu Vramcu vezda znovič, »15 dana«, br. 7, Zagreb 1978, 24—27. Usp. bilj. 22.

²⁹ Poznato je deset sačuvanih primjeraka. Usp. Klaić, nav. djelo XLVI, bilj. 1—3. Teološki pristup Vramčevoj Postili prvi je u nas načinio J. Turčinović, v. nav. djelo. O novim pronađenim primjercima Vramčeve Postile v. u knjizi: Antun Vramec i njegovo djelo.

³⁰ V. latinski predgovor u Klaića, nav. djelo, 1.

³¹ Isto.

³² Isto.

^{32a} Prema materijalnim odlikama (mali format, nevelike debljine) Kronika je mogla služiti za studij, osim toga bila je praktična za nošenje.

Imajući na umu Vramčeve riječi, da je pri sastavljanju Kronike imao pri ruci »već od prije poznate noćne radove najstarijih i najozbiljnijih povjesničara«, mogli bismo djelo valorizirati kao kompilatorsko. Međutim, Kronika je ipak originalna prije svega u subjektivnom autorovu izboru, bez obzira na pokoju kronološku dispartatnost. Reći da je Vramec kompilator zato što se služio djelima njemu dobro poznatih povjesničara značilo bi potcijeniti njegov vrsni filološki rad ne imajući na umu vrijeme u kojem se kao student u Beču školovao (1558—1561/62).³³ Valja spomenuti da je struktura Bečkog sveučilišta u Vramčevo vrijeme bila pod utjecajem skolastičkog srednjovjekovlja i takvo ga je ono odgojilo »[...]nutruit (me) sacra Viena« kako je to sâm zapisao (v. gore).³⁴

Stoga kompilacija, koja je i u srednjem vijeku bila uobičajeni način pisanja književnih djela, Vramcu je samo mogla pomoći pri skupljanju i ekscerpiranju povijesne građe, koju je objavio kajkavskim jezikom.³⁵

5. Radeći na Postili posvećenju Petru Herešincu, tadašnjem zagrebačkom biskupu i savjetniku svetoga carskoga i kraljevskoga veličanstva, svomemu najblagonaklonijem zaštitniku (mecen) i prijatelju, Vramec za žaljenjem konstatira: »Opazio sam, ne bez žalosti u duši, da ovaj naš ilirski ili slovenski (slavonski, A. J.) (nostram Illyricam sive Sclavonicam) narod skoro ništa takvo nije sve dosad niotkde uzео da bi mu se u rukama našlo, bilo da se to dogodilo zbog nebrige predaka, bilo zbog kakve druge nepravde vremena, što bi se doduše moglo znati«. ³⁶ Stoga Postilom želi pomoći svojim kolegama u provinciji koji oskudijevaju takvom knjigom koja bi im pomogla pri suzbijanju starog neprijatelja i njegovih sljedbenika (misli na protestante). Na temelju takve intencije pridružio se riječima pape Pija V upućenim biskupu Draškoviću: »Haereticorum venena ne gregem tuum inficiant, quanta potes diligentia, vitare contendere«.

³³ V. Jembrih, *Antun Vramec i njegovo djelo*, Čakovec 1981, 25—69.

³⁴ V. faksimil ovdje. Dobar poznavalac latinskog jezika primjetit će da je perfekt glagola *nutrio*, *-ire*, *ivi*, *-ii*, *-itum*, glasi *nutrivit*, a ne »nutruit« kako je Vramec napisao. Na osnovi te pogreške možemo lako zaključiti da se je Vramec žurilo pri pisanju tog kroničarskog zapisa po formi ovidijevske provenijencije. Također nije isključeno da je Vramec poučavao na istom Sveučilištu koje je i njega odgojilo, na što nas upućuje njegov zapis: »*Mortales docui sacra tenere iura*«. Više o tome v. moj članak: Prilog biografiji Antuna Vramca, *Zbornik za slavistiku* 16, Novi Sad 1979, 115—124.

³⁵ R. Katičić također konstatira da su se pokrajinske književnosti u 16. stoljeću razvile »na srednjovjekovnoj podlozi [...] i na skrajnjem sjeverozapadu oko Zagreba i Varaždina«. Usp. R. Katičić, Nešto napomena o postanku složenog suvremenog jezičnog standarda hrvatskoga ili srpskoga, *Zbornik zagrebačke slavističke škole* 2, Zagreb 1974, 225.

³⁶ V. latinski predgovor Postile u Klaića, nav. djelo, XXXII—XXXIII.

^{36a} Citirano prema Balžu, *Naše ... sinode*, 15.

Za tu je svrhu tumačenja (homilije, ili ennerationis in evangelia) izveo, kako kaže »iz različitih starih knjiga svetih otaca«³⁷ (ex diversis antiquis sanctorum patrum libris), napisavši ih »ne u kakvu tešku i nejasnu stilu, nego u stilu svima pristupačnu i prilagodenu duhovima čitatelja, na našem slovenskom jeziku« (non duro quopiam et obscuro, sed omnibus obvio animisque legentium accomodo stylo, nostra lingua patria et sclavonica).³⁸

U predgovoru, napisanom kajkavski, kaže: »Stoga zroka ovo kratko Postillu našim materinim slovenskim jezikom, slovom i govorenjem spravil i načinil jesem, a kotero ovcam pastir i podložnikom ali sinakom plebanuš predekuvati, gospodar človek družine i ostali verni kerščenici doma i na stanu pročteti [...] mogu«.³⁹

Iz predgovornih Vramčevih riječi u Postilli izlazi da je autor bio svjestan činjenice da započinje nešto što do tada (izuzev Bučića ?) na kajkavskom jeziku nije bilo »spravleno«. Dakle, započinje pisanjem knjige »ad docendum plebem« istim raspoloženjem kao što je to slučaj s najstarijim staroslavenskim spomenicima ćirilometodijske tradicije o počecima slavenske pismenosti.

Kad Vramec govori da je knjigu »našim materinim slovom i govorenjem spravil«, ima na umu pisanu kajkavsku riječ koju valja prilagoditi i onima koji će je moći »doma na stanu pročteti«. Prema tome, on je već raspoznao distinkciju između jezika i govora (»slova« i »govorenja«). To znači da je također bio svjestan činjenice da se na području zagrebačke biskupije skupilo sve plemstvo iz južnih krajeva bježeći sa svojim podanicima i svećenicima pred silom turskih pustošenja. Drugim riječima, svoja je djela namijenio području koje je na jezičnom planu: fonetsko-morfološki, morfološki, sintaktički i leksički bilo u punoj interferenciji narječja, štokavskog, kajkavskog i čakavskog.⁴⁰

6. Držim da je ovdje vrlo važno reći nekoliko riječi o distinkciji »slovenski« i »horvatski«. Iako se o tome već dosta pisalo,⁴¹ neće biti suvišno ako sintagmu »slovenskim jezikom« koja se zrcali u naslovu Kronike i Postile ponovno osvjetlimo.

Ako pažljivo pročitatmo latinski predgovor obaju navedenih Vramčevih djela, opaziti ćemo da on upotrebljava adekvatno gornjoj sintagmi latinsku sintagmu »illyrica lingua« (Kronika) i »lingua sclavonica« (Postilla), s jedne strane, a »Sclavonia, patria Sclavonica« dakle, zemlja Slavonija tzv. uža Hrvatska, s druge strane.

³⁷ Usp. Turčinović, nav. djelo, 86—87.

³⁸ Klaić, nav. mjesto.

³⁹ Prema latinskom u Klaića, isto.

⁴⁰ Usp. D. Brozović, O ulozi Ljudevita Gaja u zavisnoj etapi hrvatske jezične unifikacije, Radovi Instituta za hrvatsku povijest 3, U povodu 100. godišnjice smrti Ljudevita Gaja, Zagreb 1973, 51.

⁴¹ V. V. Jagić, Die serbokroatischen Übersetzungen der Bibel im Ganzen oder einzelner Teile derselben, Archiv für slavische Philologie 34, Berlin 1913, 505—506. J. Vončina, nav. djelo, 185.

Rektor Bečkog sveučilišta Georg Eder (1515—1587) u vrijeme Vramčeve imatrikulacije (1558), ujedno je bio i njegov profesor.

Iz ovoga lako zaključujemo da je Vramec prihvatio i upotrijebio onu sintagmu koja je bila udomaćena na Zapadu, jer »*Običnije u inostranstvu ime za hrvatsku zemlju bijaše 'Sclavenia, Sclavonia terra, sclavonicum regnum', i to navlastito u Rimu, Mletcih, u Njemačkoj, u Francuskoj i na zapadu uobće*«. ⁴² Prema tome, Vramec ostaje vjeran tradiciji poimanja hrvatske zemlje i jezika kod zapadnih naroda. A kako je sâm studirajući u Rimu, a prije toga još u Beču, imao prilike slušati i čitati navedene latinske sintagme, onda nije nimalo čudno što ih i sâm u naslovu svojih djela prevodi govoreći da su ona »slovenskim jezikom spravljena«.

Još i danas prihvatljivo i vrlo određeno tumačenje navedene sintagme dao je Vatroslav Jagić: »*Antun Tramec nennt di Sprache in der er schrieb, 'slovenski jezik' (nostram illyricam sive slavonicam linguam), worunter er nicht etwa das heutige Slovenische verstand, sondern eben jenen im westlichen Winkel des Regnum Slavoniae mit der Hauptstadt Zagreb gesprochenen, auch heute dort vorherrschenden kaj-Dialekt. In diesem Dialekt gab es schon seit dem 15. Jahrhundert verschiedene Urkunden, in der Regel in lateinischer Schrift*«. ⁴³

7. U svojoj Kronici Vramec upotrebljava nekoliko puta leksem »*slovenski*«; tako npr.: »Soliman turski car Doleni Belgrad vze i zavije i veliki del Vogerske, Slovenske i Horvatske zemle pod svoje ladanje i gospodstvo podbi i podegna ovo vreme« (1521), »Bani Horvatske i Slovenske zemle položeni jesu, Peter Keglević i Tomaš Nadaždi ovo vreme« (1538); »Ferdinanduš kral včini na Horvateh i na Slovenijeh bana kneza Miklovuša Zrinskoga to isto leto (1542); »Gospodin Peter Erdedi Horvatskim i Slovenskim banom posta« (1557); Ovo leto Gospodin Drašković Juraj na Zagrebačku Biskupiju dojde na Slovenje« (1564); »Gospodin Peter Erdedi Slovenski i Horvatski ban [...] 27000 Turkov pobi, rastira [...]« (1565); »Gospodin Juraj Drašković Zagrebački biskup i Ferenc slunski, Horvatskim i Slovenskim banom posta ovo leto« (1567); »Gospodin Gašpar Alapi Horvatski i Slovenski ban be postavlen« (1574); »Gospodin Krištof Ungnad ... Dalmatinskim, Horvatskim i Slovenskim banom [...] posta«. (1578). ⁴⁴

Iz leksema »*slovenski*« u navedenim kronološkim vijestima i onoga u naslovu Kronike i Postile izlazi da se Vramec jezično opredijelio za jezik tzv. Banske ili Civilne Hrvatske, čijim staležima i posvećuje Kroniku. Drugim riječima, on određuje unaprijed tko će mu biti čitalačka publika, pa je i razumljiva njegova težnja da piše »*našim materinim*

⁴² V. F. Rački, Hrvatska prije XII vieka, Rad JAZU, knj. LVI, Zagreb 1881, 64—65.

⁴³ V. Jagić, nav. djelo; usp. još rječnike: Habelić s. v. Illyrice, Illyrius, Sclavonice, Sclavus; Belostenec s. v. Illyria Illyricum, Illyris; Jambrešić s. v. Illyricum, Illyrus, Slavus; v. također M. Murko, Die Bedeutung der Reformation und gegenreformation für das geistige Leben der Südslaven, Prag—Heidelberg 1927, 96—108.

⁴⁴ Citirano prema Klaićevu izdanju.

Naslovna stranica Vramčeve Kronike (Danas u Ljubljani NUK, sig. 9834)

slovom i govorenjem«, što ujedno pokazuje u kolikoj je mjeri uspio prilagoditi svoj interdijalekt metanastazički uvjetovanoj sredini u kojoj i za koju je pisao.

8. Govoreći o jeziku Vramčevih djela valja naglasiti da se ona ne mogu izuzeti iz književnojezične tradicije, već iz same činjenice što ih je autor namijenio »*ad docendum plebem*«, osim toga u takvu načinu kakav je prihvatio Vramec (kompilaciju), njegov jezični odnos seže k tekstovima u kojima pretežu knjiške, staroslavenske jezične osobine.

Ta nas činjenica ne bi trebala nimalo zbuniti, pogotovu ako znamo da je Vramec u glagoljaški program uključen svojom funkcijom u zavodu sv. Jeronima u Rimu gdje u svojstvu kapelana obavlja bogoslužje na staroslavenskom jeziku.⁴⁵ Osim toga, još dok piše svoju Postilu, ne prešućuje glagoljašku djelatnost koja je u njegovo vrijeme prisutna u arhiđakonatima zagrebačke biskupije. Kad govori o životu sv. Jeronima, onda i to kaže, da je »*živel na ovom svete devetdeset i jedno leto. On (Jeronim) je i načinil i spravil pismo glagolsko materinim jezikom svojim. Ni jeden narod veče nego ov*« (kojemu je to pismo namijenjeno, A. J.), »*lastivno pismo svoje nema kotero je on svojim ovde ostavil, kem i vezda vse primorske strane i ovde neki živo [...]*«. ⁴⁶

Sintagma »*i ovde neki živo*« zapravo se odnosi na svećenike glagoljaše u zagrebačkoj biskupiji, a bilo ih je u Vramčevo vrijeme čak i u Hrv. zagorju i u okolnim zagrebačkim župama.⁴⁷

9. Navedenim pitanjima (naprijed), odgovor pruža također činjenica, da su do ilirizma »*funkciju književnog jezika imala sva tri osnovna narječja, a u književnika iste dijalektalne baze mogu se ustanoviti varijacije ovisne o vremenu i o lokalnom, zavičajnom govoru*«. ⁴⁸ Stoga nimalo nije pretjerano istaći »*kako bi valjalo u tančine poznavati i svaki onaj lokalni dijalekt na kojem je vjerojatno neki od književnika grudio svoj jezik*«. ^{48a} Prema tome osobine slovenskog jezika u Vramčevim

⁴⁵ O dužnosti kapelana u zavodu sv. Jeronima u Rimu v. Luka Jelić, Hrvatski zavod u Rimu, Vjesnik kraljevskog harvatsko-slavonsko-dalmatinskoga arkiva IV, Zagreb 1902, 27 i dalje. Čini mi se da je V. Jagić svojevremeno bio u pravu kad je slutio da bi Vramec bio mogao pri sastavljanju Postile za predložak evanđeljskih tekstova imati Lekcionar Bernardina Splićanina. To je moguće i zato što se u Rimu zaista služio liturgijskim knjigama pisanim hrvatskim jezikom. Svakako valjalo bi usporediti evanđelja Bernardinova Lekcionara s evanđeljima u Vramčevoj Postili. Jagić je tek s nekoliko primjera poradio u tom pravcu. Usp. Kritischer Anzeiger u Archiv für slavische Philologie, Berlin 1905, 584—585.

⁴⁶ Citirano prema Kaliću, nav. djelo.

⁴⁷ V. Ivan Tkalčić, Die nördlichen Grenzen des dalmatinisch-kroatischen Glagolismus im XV—XVII Jahrhundert, Archiv für slawische Philologie IV, Berlin 1880, 433—441; v. još F. Rački, Popis župa zagrebačke biskupije, Starine IV, Zagreb 1872, 206, 210.

⁴⁸ J. Vončina, Jezično interpretiranje starih književnih tekstova, Radovi zavoda za slavensku filologiju 14, Zagreb 1976, 53.

^{48a} Isti: Analize starih hrvatskih pisaca, Split 1977, 23. Usp. A. Jembrih, Antun Vramec i njegovo djelo, Čakovec 1981, 145—193.

djelima nisu ništa neobično, već su dokaz da je za oblikovanje književnog kajkavskog jezika bilo odlučno Vramčevo djetinjstvo provedeno u istočnoj Štajerskoj, a to znači da mu slovenski jezik nije nimalo bio stran.

Vitezović u svoju *Kroniku* iz Vramčeve *Kronike* nije prenio jezične osobine zato što je — kako kaže Junković — »*Vramčev jezik stanovnicima civilne Hrvatske 17. stoljeća, pa i Zagrepčanima bio stran*«. ⁴⁹ Osim toga »*Vitezović je u svoju Kroniku unio dosta čakavskih (senjskih) jezičnih osobina [...] Čakavac po rođenju, makar je veći dio svog života proveo izvan zavičaja, sačuvao je [...] govorne značajke senjske čakavštine do svojih posljednjih dana, pa su se one odrazile i u kajkavski intoniranoj Kronici*«. ⁵⁰

10. Nekoliko nabačenih misli u ovom referatu nije poteklo iz ambicije da pružim definitivna rješenja, već sam htio ukazati na neke momente koje bi trebalo uzeti u obzir i dati im mjesto u sinkronijskom i dijakronijskom prikazu Vramčeva jezika.

Stoga bismo mogli zaključiti:

a) Na osnovi najnovijih podataka o Vramčevu podrijetlu njegov prvobitni govor treba tražiti izvan samoborske i zagrebačke kajkavštine 16. stoljeća.

b) Štajerac po rođenju, iako je veći dio svog života proveo izvan svojega zavičaja, ipak je sačuvao govorne osobine istočne Štajerske. Stoga su slovenizmi kojima se služi u djelima odraz njegove jezične zbilje.

c) Iz takvih razloga nije možda uvijek riješio svaku jezičnu pojedinost, pogotovu kad se radilo o fonetsko-fonološkom sustavu.

d) Prema svojem znanju i jezičnoj potrebi svog vremena Vramec je težio za širom komunikativnošću svojih djela stvorivši na osnovi interferencije dijalekata tzv. propovjednički koinē 16. st. Jezičnu i knjišku pravilnost tu i tamo dopunjavao je osobinama zavičajnog i drugih govora zagrebačke biskupije, pri čemu se poslužio knjiškom tradicijom glagoljaša. Analogijom govorâ ponekad je ostao u okviru fonološkog sustava, a ponekad je i odstupao od njega.

e) Pri sinkronijskom prikazu Vramčeva jezika »*vezda znovič*« ne bi se smjelo ispustiti iz vida područje istočne Štajerske, i to Perlekije, jer je ta činjenica itekako važna za proučavanje jezika Vramčevih djela.

⁴⁹ V. Zvonimir Junković, *O jeziku Vitezovićeve Kronike*, Radovi slavenskog instituta 2, Zagreb 1958, 118.

⁵⁰ Isto, 177—118.

Zusammenfassung

DIE SPRACHE VON ANTONIUS VRAMEC' HINSICHTLICH DER DIALEKTE UND DER TRADITION

Für viele war Vramec eine interessante Persönlichkeit, ein von vielen Legenden umwobener Schriftsteller. Man wußte nicht gerade viel von seinem Lebensweg, und so blieb seine Person sowohl vom literarischen als auch vom kulturgeschichtlichen Standpunkt aus unerforscht.

Der kroatische Historiker Vjekoslav Klaić war der erste, der Anton Vramec »entlarvte« (1908). Doch trotz aller von Klaić gewonnenen Erkenntnisse blieb der interessanteste Teil des Lebens von Vramec im Dunkel. Der Autor des Aufsatzes bringt neue Belege für Herkunft und Studienzeit von Vramec. Es eröffnet sich somit ein weiterer Lebensabschnitt des Schriftstellers. So erklärt sich auch sein fundamentales theologisches, philosophisches und juridisches Wissen, das sich in seinen drei Erscheinungsformen als Literat, Theologe und Jurist wieder spiegelt. Sein Lebensweg führte ihn von Friedau (Ormož) nach Wien Rom, Zagreb und Varaždin.

Vramec ist und bleibt eine wichtige Persönlichkeit für die Dialektologen bei der Erforschung der kajkavischen Sprache (die durch 300 Jahre als Literatursprache in Gebrauch war). Seine Herkunft wurde immer als wichtiger Faktor für die Erforschung seines geschriebenen Idioms hervorgehoben.

Die Untersuchungen des Autors, die auf die Erschließung der wahren Herkunft von Vramec betreffen, sollen ein Beitrag sowohl zur alten kajkavisch-kroatischen Literatur, als auch zur historischen Dialektologie, die bei einer neuen Analyse der Sprache von Vramec die dazugewonnenen Erkenntnisse über seine Herkunft mit in Betracht ziehen sollte.